

Dr. Szalma József*

Trianonról 90 év után**

– *Gondolatok Dr. Gecsényi Lajos, Dr. Máthé Gábor és munkatársaik által "Sub clausula" címen, Budapesten 2008-ban a Magyar Közlöny által közzétett kötetéről* –

I.

Trianon (1920), Párizs (1947) és kisebbségi jogi következményeiről, utólagos folyományairól

Kilenc évtized után a magyar nemzet határon belüli és határon kívüli népességének zöme a Trianont (1919/1920) mind érzelmi, mind logikai alapon a nemzet tragédiájának tartja, hiszen az ország történelmi területeinek két harmadát, lakosságának pedig egy harmadát csatolta el az úgynevezett utódállamok javára, miközben a békediktátum nem tette lehetővé a határon túlra került magyarság ekvivalens önrendelkezését.¹ Nem különben volt kedvezőtlen az 1947-es évi párizsi békediktátum sem, sőt az utóbbi az anyaország amúgy is beszűkült területeinek újabb részeit ítélte oda az utódállamok egyikének-másikának.

Ismeretes, hogy a "terület - és a lakosságörökös" országok folyamatos *diszkriminációs intézkedéseket* foganatosítottak az országáta-

* Dr. Szalma József, a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja, rendes egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, Kötelmi Jog, Újvidék

** Időközben megjelent a *Jogtörténeti Szemle* (az MTA jogtörténeti folyóirata) 2009/2 számának 76-80. oldalain.

¹ Ld., *Gecsényi-Máthé*, *Sub clausula*, Magyar Közlöny, Budapest 2008, 661-663-as oldalait, amely gróf Apponyi érvelését (1920-21) tartalmazza. A trianoni tárgyalásokon a magyar érdekeket és érveléseket képviselő gróf Apponyi remekbeszabott, több nyelven előadott racionális érvelésének egyetlenegy szavát sem vette figyelembe a trianoni tárgyalófél. Gróf Apponyi racionális érvelése, amely a Kárpát-medence földrajzi, történelmi és kulturális egységére fektette a hangsúlyt, ugyan meghallgatást nyert, de érvelését a katonai hatalom birtokában, a tárgyalást folytató francia fél ellenargumentum nélkül, apodiktikusan elutasította.

ron kívül került magyar nemzeti kisebbségi közösségek kollektivitása és egyénei iránt, kezdve az *alapvető emberi jogok* csorbításával (szinte szinkronizáltan megtagadták az állampolgárságot, és ezáltal az alapvető jogosultságot, például a választói jogot), a *vagyonai jogsérelmeken keresztül* (államosították a magyarok földtulajdonát) az *oktatási jogsérelmek* útján (megszüntették a magyar oktatási intézményeket, óvodától egyetemig), egészen a *munkahelyi* diszkriminációkig (pl., a magyar nemzetiségű alkalmazottak, akár kishivatalnokok, mint vasutasok, - munkahelyi felmondást kaptak).

Horribile dictu, pro primo, az úgynevezett utódállamok egyike-másika, például (az akkoriban alakuló) Cseh-Szlovákia, a magyarok kárára történő *lakosság-cserét* terveztek vagy valósítottak meg. Miközben az egyes utódállami tervek a magyarok által hagyományosan lakott, „örökölt” területek lakosságcsere általi „magyartalanításán” fáradoztak, ráadásul ezeket a területeket tudatos (államhatalmi) intézkedésekkel a magyar lakosság megkérdezése nélkül, saját nemzetük többségi lakosságával tömegesen telepítették be. Ami a mai európai kisebbségvédelmi Charta szemszögéből nézve - amely immáron tiltja a nemzeti kisebbségek által hagyományosan lakott területek lakossági nemzeti összetételének szándékos államilag tervezett, esetenként erőszakos megváltoztatását – megengedhetetlennek minősíthető gyakorlat. A terület kellett, a magyar kisebbségi lakosság lehetőleg nem.

Horribile dictu, pro secundo, egyes országokban, mint például a trianoni időben alakuló Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban, „nagy kegyesen”, rendeleti úton tették lehetővé és kínálták a délvidéki magyarok számára az anyaországba való „optálást”, átköltözést, de minden vagyoni jogosultság megtartása nélkül.

Az „utódállamok” Magyarország történelmi területeit bekebelező szomszédos államok közjogának sajnálatos jogalkalmazási gyakorlatának közös nevezője az volt, hogy a trianoni békediktátumokban fellelhető az utódállamokat kötelező gyér *kisebbségoltalmi rendelkezéseket sem tartották be*.

Tudjuk azt is, hogy a két világháború között, egyébként kisebbségi jogsérelmek orvoslására is hivatott *Népszövetség*, vajmi keveset tudott tenni, vagy érdemben eredményesen eljárni a határon túli magyar kisebbségi panaszok ügyében.

A XX. század során a Párizs közeli Versailles diktátuma mellett, a magyaroknak volt még egy „Párizsa”, az 1947. évi továbbra is kedvezőtlen diktátum-döntés.

A *vajdasági magyarok* 1944-ben külön tragédiát szenvedtek el azért, hogy ebben az évben rövid három hónap leforgása alatt *harmincezer délvidéki (vajdasági) magyart* semmisítettek meg, az adott hatalmi vákuum idején. Egyes szerzők szerint (Cseres Tibor, Matuska Márton) ezt a partizánok tették. Az elkövetők identitása csak részben ismert, és ma sem, a meghirdetett megbékélés korszakában sem vonták őket felelősségre vagy nevezték még individuálisan. Ez a közel népirtásnak is mondható, ma is mindenkiben megdöbbenést kiváltó bűnös tett, nélkülözött bárminemű jogi garanciával ellátott eljárást, ítélezést. A történészek ezen áldozatokat úgy minősítik, hogy a „bűnük” csak az volt, hogy magyarok voltak. Vagy, hogy nem volt más, mint „vérbosszú”. Ugyanis, egyes többségi történészek ezt az 1942-es szintén sajnálatos razzia megbosszulásával magyarázzák, vagy pedig az ún. kollektív bűnösség fogalmával. Meg kell jegyezni, hogy az 1944-es évi magyarok iránti kollektív bosszú idején a magyar kisebbség egyénei és közössége mindenfajta oltalom nélkül voltak.

Hogy a történelem rosszul ismétlődik, a vajdasági magyarok nem kevés diszkriminációs intézkedést szenvedtek el az 1989-ben kezdődő milosevicsi nemzeti szocializmus idején. A kilencvenes évektől induló balkáni háborúkba tömegesen sorolták be a magyar fiatalokat és középkorúakat, annak ellenére, hogy politikai és civil társadalmuk e kisebbségnek kinyilatkoztatta a háborúellenességét és a vitás kérdések békés rendezése iránti elkötelezettségét. Ezen és egyéb diszkriminációk hatására a délszláv háborúk idején több mint 50.000 magyar hagyta el hagyományos szálláshelyét, a Vajdaságot. (Tudjuk a népszámlálási különbözeti adatok alapján.) Ugyanakkor e háborúk és diszkriminációk hatására, a nem egészen pontos statisztikák azt mutatták ki, hogy a Vajdaság területére, a háborúval sújtott délszláv térségekből több mint háromszázezer igazi, vagy kvázi menekült szerbet telepítettek be magyarok által lakott településekbe. Ennek alapján súlyosan megváltozott a Vajdaság etnikai térképe. Annak ellenére történt ez, hogy az Európai Kisebbségpolitikai

Egyezmény² tiltja a nemzeti kisebbségek által lakott régiók etnikai összetételének erőszakos, azaz államilag befolyásolt szándékos megváltoztatását.

Nehezen követhetők nyomon a délszláv krízisnek alkotmányi jogi okai, amelyek oly súlyosan érintettek mindenkit, többségeket és kisebbségeket a balkáni térségben. Az 1974-es évi utolsó nagy jugoszláv alkotmány szemszögéből szemlélve, az 1989-ben hatalomra lépő autoritárius centralista szerb politika alkotmányellenesen szünteti meg a két föderális tartományt (a Vajdaságot és Koszovót) azaz annak törvényhozási, kormányzati és bírósági autonómiáját önállóságát. Egy tollvonással a két tartományt Szerbiához csatolják. Ez alaposan megrendítette az akkori alkotmányi rendet, mert a két tartomány nem csak Szerbiával volt föderális alkotmányjogi kapcsolatban, hanem az akkori egész ország (volt Jugoszlávia) föderális egységét képezték. A két tartomány bekebelezése jelentősen megingatta az 1974-es alkotmány által előírányzott decentralizációs alkotmányi rendet.

Még egy fontos, a krízis békés megoldását lehetővé tevő, de nem megvalósult tétele volt az 1974-es alkotmánynak. Arról az alkotmányi jogi klauzuláról van szó, amely lehetővé tette a volt tagköztársaságok békés önrendelkezését. Fontos oltalmi rendelkezés volt ez, az esetleges centralista törekvésekkel szemben. Mivel a milosevicsi rezsim nem tartotta tiszteletben saját területén az autonómiákat, és más köztársaság területén, vegyes népességű területeken is kizárólagos szerb köztársaságokat hozott létre, kiváltotta a volt tagköztársaságok önrendelkezését, ami azonban az alkotmányi rendelkezések értelmében békés úton kellett volna történjék, a közös hadsereg beavatkozása nélkül, amelyre azonban egyoldalúan sor került és vezetett a szörnyű háborús eseményekhez (Horvátország és Bosznia-Hecegovina területén).

Mindkettőnek az alapvető közjogi jellemzője, apropója, mai jogi nyelven a „kollektív bűnösség”, amit addig korabeli, különösképpen

² Ld., *Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről*, Strasbourg 1995. február 1., in: Európai Szerződések sorozat/157, az Európa Tanács válogatott egyezményei conseil de l'Europe-Osiris, Budapest – Strasbourg, 1999. 154-162. Ezen egyezmény tizenhatodik cikkelye ugyanis kimondja, hogy „A Felek tartózkodnak olyan intézkedések meghozatalától, amelyek a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek által lakott területeken az arányokat megváltoztatják, és arra irányulnak, hogy korlátozzák azon jogukat és szabadságukat, amelyek jelen Keretegyezménybe foglalt elvekből származnak”.

nem a mai felelősségi doktrína, nemigen ismer, hacsak nem, mint sajnálatos akkori nagyhatalmi gyakorlatot. A XX. század végén, a megkésett nemzetállamiságra törekvő egyes balkáni államok népei közötti szörnyű háborúk okozásával és következményeivel kapcsolatos felelősség kapcsán, az elkövetők oldalának józanabb nézetének képviselői, kis szépséghibával ugyan, immáron, szemszögükből szemlélve, érthetően szívesebben veszik az individuális bűnösség szintagmáját, mint az esetleges kollektív bűnösséget. Mivelhogy a magyarok sorsa elrettentő példaként áll előttük. Az individuális felelősséget joggal hangoztató érvelők egyes részei oldaláról azonban a kettős mérce még mindig működik.

II.

Magyarország Trianont megelőző alkotmányi jogi státuszáról

Közvetlenül az I. világháborút megelőzően Magyarország alkotmányjogi helyzetét a *Deák* Ferenc által előkészített 1867. évi ún. *Kiegyezései alkotmány* szabta meg, amely a korábban 1849 és 1861 között megszüntetett magyar törvényhozást visszaszolgáltatta a magyar Országgyűlésnek. Az 1848. évi magyar polgári forradalom orosz közreműködéssel való leverettetése után 1849-től kezdődően egészen 1861-ig (az Országbírói Értekezletig, azaz az Ideiglenes Törvényhozási Intézkedéséig), beszüntették a Magyar Országgyűlés törvényhozási tevékenységét, beállt az *abszolút monarchia* korszaka. A császár jóváhagyásával 1861-ben ül össze a magyar Országbírói Értekezlet, meghozván az Ideiglenes Törvényhozási Szabályokat, mint egy polgári jogi keretkódexet, amely az általa nem szabályozott polgári jogi viszonyok tekintetében, a megfelelő magyar törvényi jogszabály meghozataláig hatályban tartja az *Oszt-rák Polgári Törvénykönyvet* különösképpen az ingatlan-nyilvántartás területén, megnyitván ezzel a magyar törvényhozás útját. Igazából a teljes magyar polgári törvénykönyv hiányában a kuriális, azaz a legfelsőbb bírósági precedensek szabályozzák polgári jogi kapcsolatokat.

A magyar törvényhozási kompetencia kibővítésére valójában 1867-ben került sor, amely az említett Kiegyezései alkotmány következtében valósult meg, mivel ettől kezdődően helyreállt a Magyar Országgyűlés és folytathatta törvényhozási tevékenységét az ország teljes területére kiterjedően. A korábbi abszolút monarchia, amely Magyarország

területén 1861-ig országgyűlés nélkül kormányozott ún. *császári pátensek* útján, 1867-től *duális, relatív monarchiává* vált, az osztrák császárnak és a magyar királynak (Habsburg perszonális unió) Magyarország területére vonatkozóan megszűnt (abszolút) törvényhozási kompetenciája, mivel ezt Magyarország területére nézve átvette a Magyar Országgyűlés. Bizonyos hatásköröket azonban a császár megtartott, így pl. a *monarchia hadba lépéséről* szóló döntéshozatali jogosultságát. E kompetencia döntőnek mutatkozott az 1914. évi háborúba lépés tekintetében. A Monarchia 1914-ben azért támadta meg császári döntés alapján Szerbiát, mert annak radikális elemei, élén Gavriilo *Princippel*, megölte az osztrák trónörökösöt, amikor az hivatalosan Szarajevóban, vagyis az 1908-ban a Monarchiához csatolt Bosznia-Hercegovinában tartózkodott. Ismeretes, *Ormos* Mária történész akadémikus kutatásaiból, hogy az akkori magyar kormányzat ellenezte Szerbia megtámadását, de a hadba lépésre vonatkozó alkotmányos kompetencia hiányában nem tudta megakadályozni a császár döntését. Habár ilyen módon, alkotmányjogi szemszögből, Magyarországnak nem volt felróható a háborúba lépésről szóló döntés, mégis a vesztes első világháborút követően az akkori győztes nagyhatalmak szankciói leginkább Magyarországot, területi integritását és lakosságát sújtották a Trianoni békediktátum által.

III.

Sub Clausula – Gecsényi Lajos és Máthé Gábor könyvéről

Kezünkben van az a kötet, amelyet Dr. *Gecsényi* Lajos és Dr. *Máthé* Gábor professzorok szerkesztettek, Dr. *Baráth* Magdolna és Dr. *Katona* Csaba jegyzeteivel ellátva, amely *Sub Clausula* (1920, 1947) címen, Budapesten, a Magyar Közlöny gondozásában 2008-ban jelent meg. A kötet tartalmazza magyar, angol, francia, német, orosz, és kínai nyelven az 1920-as évi trianoni dokumentumokat, valamint az 1947-es évi párizsi határozatokat.

A kötet jelentősége rendkívüli, hiszen jóformán minden kommentár nélkül teszi közzé, több nyelven, azokat a dokumentumokat, amelyek döntően befolyásolták a Kárpát-medencében élő magyarság időként ismétlődő, tragikus sorsát.

Hadd illusztráljuk e sorsot a szerkesztők *előszavában* foglalt gondolatokkal: „a versailles-i Trianon kastélyban 1920-ban Magyarországra kényszerített békediktátum az európai hatalmi viszonyok példátlan átszabásával véget vetett egy több évszázados status quo-nak, amelyet korábban sem háborúk, sem békék nem tudtak megváltoztatni. Az Osztrák-Magyar Monarchia, a Habsburgok dunai Monarchiája a kora újkor hajnalán felemelkedő közép-európai nagyhatalom romjai maguk alá temették az ezer esztendő Magyar Királyságát.” Folytatatként hivatkoznánk az előszó további találó, pontos megállapításával: „A kiindulópont a győztesek, elsősorban is a történelmileg determinált „germán görcestől” befolyásolt Franciaország számára, kétségkívül Németország maradandó legyőzése és a belső válságokkal küzdő Habsburg császárság, mint hatalmi tényező eltüntetése volt. Páron a népek önrendelkezési joga biztosításának jelszavával, azaz a kelet-közép-európai térségben identitásukat kereső nemzetállamok megalakulásának támogatásával, a valóságban saját befolyási övezete kiterjesztésével valódi nagyhatalmi státust remélt.” A szerzők megállapítják: „Noha Magyarország szétverése, melynek a Habsburgokkal szembeálló rendjeit a korábbi századokban a francia uralkodók sokszor és oly szívesen használták saját politikai elképzeléseik eszközüül, nem jelentett közvetlen célt sem a franciák, sem szövetségeseik számára, mégis a cseh polgári demokrácia szlovákiai hódítási szándékai, a latin nyelvrokonságban megjelenő román testvériesülés erősítése és a szerb-horvát-szlovén államban kiépíthető balkáni jelenlét megvalósítása, azonban minden más szempont felülírtak a tárgyalóasztalnál.” Erre vonatkozóan hivatkoznak az előszó szerzői a XX. század kiemelkedő diplomatája és diplomáciatörténeti elemzője, Henry Kissinger minősítésére: „Mivel keleten nem létezett olyan nagyhatalom, amellyel szövetkezhetett volna, Franciaország az új államokat próbálta erősíteni (...) támogatta az új kelet-európai államokat, hogy minél több területet vegyenek el Németországtól, és abból, ami még Magyarországból megmaradt. Nyilvánvalóan az új államoknak megvolt az indítéka, hogy támogassák azt a francia téveszmét, miszerint ők fogják alkotni az egyensúlyt Németországgal szemben.” A szerzők felteszik a kérdést, hogy miként élte meg mindezt a háború éveiben kivérzett, nyomorúságra jutott ország? A szerzők válasza szerint nem élhette meg másként, mint az *igazságtalanság* felett érzett végtelen elkeseredettséggel. Ezt erősítette benne a kicsinnyé lett országban helyét kere-

ső polgári és katonai bürokrácia, a történelmi identitását veszített értelmiség. Amit éppúgy súlyosan tetézt a gazdasági gondok nyomasztó súlya, mindenekeelőtt a régi világ konzerválódása, mint az ugyancsak belső problémákkal küzdő szomszédok - olykor demokráciának álcázott - „országépítő” nacionalizmusa. A szerzők álláspontja szerint az „út a Trianont követő két évtizedben aligha vezethetett másfelé, mint a békeszerződés felülvizsgálata felé. Igaz, hogy a népek tragédiája a fasiszta diktatúrák „jótéteményeként”, a bontakozó újabb nagyhatalmi konfliktusok árnyékában került sor.” A szerzők továbbá megállapítják, hogy Magyarország határainak kérdése másodízben – akkor már nem francia, hanem szovjet dominanciától befolyásoltan – nem 1947-ben Párizsban, hanem 1938/1941 folyamán dőlt el. Amikor Németország és Olaszország „védőszárnyai” alatt Magyarország elfogadta a bécsi döntéseket, csapatai bevonultak a Délvidékre, hadba lépett a Szovjetunió ellen, s miként huszonhét esztendővel korábban, a demokratikus magyar erők szava most sem nyomott a latban.

Ismeretes, hogy Magyarországon a II. világháborút követő szovjet diktatúra teljes mértékben törölte, megakadályozta a magyarországi demokratikus és európai irányultságú törekvéseket. A II. világháború következményeként a szovjet diktatúra Németországot és Magyarországot sújtotta leginkább. Nem véletlen, hogy 1956-ban Nagy Imre és társai vezetésével tört ki, széles tömegek részvételével, az a forradalom, amely nemet mondott e diktatúrának, ami addig példátlan volt Európában, hiszen egy kis ország megnyomorított népe emelte fel szavát egy nagyhatalommal szemben, a demokráciáért és a szabadságért. (Ld. közelebbről pl. a Vajdasági Magyar Tudományos Társaságnak az 56'-os forradalomnak szentelt nemzetközi tudományos tanácskozásán elhangzott referátumokat tartalmazó kötetet: Az 1956'-os magyar forradalom és szabadságharc 50.-ik évfordulója, szerk. Prof. Dr. Szalma József, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság - Atlantis, Újvidék, 2006, 107 old.) A forradalmat ugyan könyörtelenül elfojtották, szovjet nagyhatalmi eszközökkel, de annak rendkívüli jelentősége, pozitív visszhangja volt Európa, és a világ szabadságszerető népeinek szemében.

Talán ennek is köszönhető az 1988/1989-es évben kezdődő sikeres, békés magyarországi rendszerváltás, amely *Mádl* Ferenc akadémikus szavaival élve „nem volt más, mint visszatérés saját és európai hagyományokhoz”.

Dr. Gecsényi Lajos és Dr. Máthé Gábor *Sub clausula* című könyve, mely alapos levéltári kutatások alapján feltárja a magyar nemzet XX. században meghatározó sorsfordulóit jelentő és eldöntő dokumentumokat, azaz az 1920. évi trianoni és 1947. évi párizsi békeszerződés tárgyalási jegyzőkönyveit és határozatait, messzemenően jelentős objektív dokumentum-gyűjtemény, amely magáért beszél, vagyis arról, hogy ezek a határozatok jogi természetüknél fogva, nem voltak egyezmények hanem egyoldalú, nagyhatalmi döntéssel, az országra rákényszerített, az egész magyar nemzetet sújtó határozatok. Fontos e mű kapcsán még egyszer kihangsúlyozni, hogy e dokumentumok nem csak magyarul, hanem világnyelveken is megjelentek e kötetben. Ily módon ezek a dokumentumok hozzáférhetők mindenki számára, akik kutatják e történelmi sorsfordulókat.